

Musilová, Ivana

Náboženské poměry na boskovickém panství v předbělohorském období z pohledu svědectví soudobých lokálních pramenů městské správy

Studia historica Brunensia. 2015, vol. 62, iss. 1, pp. [399]-424

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134682>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVANA MUSILOVÁ

NÁBOŽENSKÉ POMĚRY NA BOSKOVICKÉM PANSTVÍ V PŘEDBĚLOHORSKÉM OBDOBÍ Z POHLEDU SVĚDECTVÍ SOUDOBÝCH LOKÁLNÍCH PRAMENŮ MĚSTSKÉ SPRÁVY

Abstract:

The study deals with the evolution of religious situation in the feudal town Boskovice and a local estate there before the time of the Battle of White Mountain in 1620. It also describes the religion of local nobility in the context of political history, reformation and other non-Catholic religious movements. The main source of information are the municipal administration records which provide data about sacral buildings, priests, administration of church fabrics and burgher testaments.

Key words:

Estate of Boskovice, Moravia, religion, Utraquism, municipal books, administration of church fabrics, Reformation

Zamýšlíme-li se nad záležitostí problematiky náboženských vyznání v českých zemích na prahu raného novověku,¹ vystane před námi zákonitě otázka, z jakého hlediska chceme danou věc pojmout. Celá oblast v sobě zahrnuje široké spektrum badatelsky atraktivních námětů a dosud neobjasněných dílčích témat, jež zatím nemohly být z různých důvodů spolehlivě zodpovězeny, ať už pro nedostatek dochovaných pramenů či z jakýchkoli

¹ Článek vznikl v rámci projektu specifického výzkumu na Filozofické fakultě MU č. MUNI/A/0840/2013 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae 2013*. Ze stěžejních syntetizujících prací přibližujících danou problematiku lze na prvním místě uvést obsáhlou monografii z pera J. Macka, v níž se obsírně věnuje dějinám a vývoji náboženského myšlení v českých zemích přelomu 15. a 16. století ze všech úhlů pohledu. Srov. M a c k , Josef: *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha 2001.

jiných příčin.² Cílem této studie proto nebude jen všeobecný exkurz do náboženských poměrů v určitém období na určité územní lokalitě tehdejší Moravy (na podobné téma vznikla již řada známých i méně známých prací),³ nýbrž rozsáhlejší sonda, zaměřující se předně na konfesijní problematiku z pohledu nejvyšších společenských elit, v tomto případě pánů z Boskovic a jejich urozených následovníků, a v neposlední řadě i na obecné vnímání víry a stopy po lidové zbožnosti v měšťanských i venkovských kruzích. Na základě vybraných dochovaných archivních pramenů a za pomoci všeobecné komparace s aktuálním vývojem politické, hospodářské a náboženské situace v českých zemích, resp. hlavně na Moravě, se pokusíme nahlédnout do každodenního života obyvatel boskovického panství a přilehlého okolí v době zahrnující pohusitskou éru až do konce trvání takzvané náboženské tolerance, tedy do bitvy na Bílé hoře a následné vlny perzekucí včetně faktické likvidace příslušníků nekatolických konfesních skupin jejich uvržením do ilegality. Přiblížíme si jak historický vývoj správy boskovického panství se zřetelem na náboženský aspekt, tak záležitosti týkající se zcela konkrétních oblastí, jako je například postoj místní vrchnosti ke konfesijním otázkám, fungování kostelů jakožto míst střetu nežřidka názorově rozpolčených představitelů lidové zbožnosti a současně míst, k nimž se mysl prostého člověka, stále hluboce zakořeněná ve středověké mentalitě, přirozeně obracela nejvíce. S lidovou zbožností přímo souvisí testamentární praxe, jíž se budeme též alespoň stručně zabývat na ukázce z konkrétních pramenů, v přímé návaznosti na ni si pak objasníme problematiku zádušní správy. V rámci studie si rovněž nastíníme situaci v okolních vsích, které spadaly pod boskovické panství, a poněvadž půjde pouze o ilustrační informace, spokojíme se zde s uvedením existence či neexistence kostela a fary,

² Výmluvný doklad této skutečnosti může kupříkladu tvořit bezpočet zničených liturgických knih, které padly za obět' prudce se měnící náboženské situaci na kterémkoliv panství v zemi. Srov. k tomu např. U h l í ř o v á , Jana: *Chrudimské graduály z let 1530 a 1570 – analýza vztahu a proměny jejich repertoáru*. Brno 2008 (netištěná diplomová práce, Ústav hudební vědy, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity), s. 20.

³ Ze starších prací srov. zejména následující studie: H r u b ý , František: *Moravská šlechta r. 1619, její jmění a náboženské vyznání*. Časopis Matice moravské (dále ČMM) 46, 1922, s. 107–165; t ý ž : *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*. Český časopis historický (dále ČČH) 40, 1934, s. 265–309; roč. 41, 1935, s. 1–40, 237–268; H r e j s a , Ferdinand: *Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou*. ČČH 44, 1938, s. 296–326, 474–485. Z novějších prací srov. Z e m e k , Petr: *Konfese moravských (novo)utrakvistů z roku 1566*. Studia Comeniana et historica 33/69–70, 2003, s. 109–149; H r d l i č k a , Josef: *Konfesní politika šlechtických vrchností a šlechtická konfesionalizace v Čechách a na Moravě v 16. a 17. století*. ČČH 108/3, 2010, s. 406–442.

případně (máme-li svědectví pramenů) se zmínkou o konfesní příslušnosti místních kleriků. Zvláštní oddíl bychom pak věnovali reprezentantům jednotlivých skupin vyznání, jež se v Boskovicích nebo jejich bezprostředním okolí v předbělohorské době třeba jen krátce vyskytly, ačkoliv zde nás citelně omezuje nedostatek přímých dobových pramenů. Jeden z nejvýznamnějších předmětů zájmu této studie bude otázka dochování jmen kněží, kteří působili v Boskovicích ve sledovaném období, tj. přibližně od poloviny 15. století do vypuknutí třicetileté války a následné rekatolizace. Jako stěžejní pramen k objasnění této záležitosti byla záměrně zvolena nejstarší dochovaná městská kniha městečka Boskovic z let 1484–1581, v níž se mísí pamětní záznamy se sirotčí, trhovou, testamentární i soudní agendou.⁴

Je do značné míry obtížné objektivně shrnout stav a vývoj náboženské situace a myšlení obyvatel konkrétní lokality na Moravě na sklonku pozdně středověkého období. Ve vleku dynamických změn ve všech oblastech života, které v 15. století nastaly (v Čechách vlivem husitství, na Moravě navíc i vyplývající z tradičního postavení, umožňujícího jistou nezávislost na ústřední moci panovnického dvora, který byl přeci jen dosti vzdálen zdejšímu dění), se na Moravě konstituuje čistě stavovský systém vlády,⁵ umožňující rozvoj nacionalismu, z něž se později vyvinul známý moravský patriotismus. Ten byl v té době zatím jen na rovině politické sféry a nelze mluvit o lidové ideologii, nicméně moc moravských stavů, reprezentovaná především vlivnými panskými rody, dala vzniknout největšímu fenoménu předbělohorské Moravy, která se dočasně mohla nazývat téměř „stavovskou republikou“.⁶ Za těchto okolností je pak zcela pochopitelné, že se mimo jiné i otázka konfesijní příslušnosti stala součástí stavovských svobod, z čehož vyplývá hlavní příčina nezvyklé náboženské tolerance v 16. století, to vše ještě posílilo značně „nekonfesijní křesťanství“ zdejších vrchností, jejichž myšlení ovlivňovaly jak ekonomické důvody, tak rodící se ideje evropského humanismu.⁷ Páni z Boskovic mohou sloužit jako přímý doklad skutečnosti, že velkorysost vrchností vůči poddaným dosahovala značné míry a fakticky tvořila základ pro koexistenci (pojmu „tolerance“

⁴ Originál uložen v SOKA Blansko, Archiv města Boskovic (dále AM Boskovic), inv. č. 31, kniha 6. Edici pramene zpracovala M u s i l o v á , Ivana: *Edice nejstarší městské knihy boskovické z let 1484–1565 (1581) se zaměřením na paleografickou analýzu*. Netištěná diplomová práce, Ústav pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Brno 2013.

⁵ V á l k a , Josef: *Moravská zemská správa a svoboda v 15. a 16. století*. In: Morava v době renesance a reformace. Vyd. T. Knoz. Brno 2001, s. 19.

⁶ V á l k a , Josef: *Husitství na Moravě – Náboženská snášenlivost – Jan Amos Komenský*. Brno 2005, zejména s. 218, 222–223, 226, 246.

⁷ Tamtéž, s. 244.

je třeba užívat velmi opatrně)⁸ několika vyznání na jednom místě. Nehledě na to, že na Moravě byla snaha prosadit suverenitu zemského práva nad právem kanonickým⁹ právě skrze vliv zdejších mocných panských rodů, k nimž patřili i Boskovicové. Tovačovská kniha coby faktický základ moravského zemského práva¹⁰ je významným pramenem pro náboženskou situaci a dokládá nám i to, že známá zásada *Cuius regio, eius religio* zde neplatila v rovině právní, ačkoli byla vrchnostmi veskrze praktikována. Navíc fungovala doslova obráceně, kdy pojem *regio* nepředstavoval panovník, ale jednotlivé vrchnosti, a právě to tvoří faktickou příčinu směsice vyznání v rámci jediného panství.¹¹ Logicky se pak přímo nabízí otázka, nakolik lze zjistit vztah poddaných k jednotlivým konfesím, potažmo jaké prameny by eventuálně mohly poskytnout uspokojivou odpověď.

Tolik tedy všeobecně k nábožensko-politickým poměrům na Moravě ve sledovaném období a nyní můžeme přistoupit ke konkrétním poznatkům zkoumaného tématu. Páni z Boskovic, jakožto tradiční představitelé konzervativní skupiny nejstarších a nejmocnějších panských rodů na Moravě,¹² se během svého staletého působení projevovali značně kontroverzně, a to zdaleka nejen ve sféře politické a soukromé, ale přirozeně i náboženské. V dobách nahrávajících prudkým změnám názorů a postojů to však nebylo, zvláště u společenských elit, ničím neobvyklým, ba naopak to v podobných kruzích patřilo k průvodním jevům. Nadto se jednotliví páni z Boskovic v inkriminovaném 16. století mnohdy ukázali jako zastánci snad všech tehdejších konfesních skupin, s nimiž sympatizovali a poskytovali jim ochranu, aby je vzápětí zavrhl. Není naším cílem podrobněji se zabývat tímto šlechtickým rodem po stránce genealogické, předmětem zájmu pro

⁸ Tamtéž, s. 239–241. Obecněji k tématu zejména *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Vyd. M. Machovec. Praha 1995.

⁹ V á l k a , J.: *Husitství na Moravě*, s. 233.

¹⁰ *Kniha Tovačovská, aneb pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Markrabství Moravském*. Ed. V. Brandl. Brno 1868.

¹¹ Srov. M e z n í k , Jaroslav: *Tolerance na Moravě v 16. století*. In: *Problém tolerance*, s. 81–82; P o j a r , Miloš: *Reformace a protireformace ve střední Evropě*. K náboženské toleranci v 16. a 17. století. In: *Problém tolerance*, s. 56–60; V á l k a , Josef: *Dějiny Moravy II*. Morava reformace, renesance a baroka. Brno 1996, o náboženských poměrech v předbělohorské době zejména s. 13–19, 48–60.

¹² Souhrnně o rodu pánů z Boskovic pojednává v dnes již klasickém díle Š e m b e r a , Alois Vojtěch: *Páni z Boskovic a potomní držitelé hradu boskovického na Moravě*. Přidáno popsání hradu, města a okresu boskovického. Wien 1870; dále H o s á k , Ladislav: *Dějiny Boskovska I–III*. Boskovice 1931–1936; nejnověji M l a t e č e k , Karel: *Páni z Boskovic*. (Nevydaný rukopis.)

nás bude především náboženské přesvědčení jeho vybraných členů, které potažmo ovlivnilo otázku víry a lidové zbožnosti většiny obyvatel panství.

Jak již bylo řečeno, patřili Boskovicové k nejmocnějším a nejbohatším rodům na Moravě a jejich statky se rozkládaly na území všech zemí Koruny i v zahraničí. Rod se také postupně rozšířil na čtyři větve a po dlouhý čas radikálně ovlivňoval chod politických dějin předbělohorské Moravy i Čech. Po stránce konfesijní si zaslouží pozornost Beneš Černohorský z Boskovic (†1473), který (ovlivněn Janem Kapistránem) jako první konvertoval ke katolictví poté, co byli páni z Boskovic tradiční oporou kalicha na Moravě. Stejně učinil i Vaněk z Boskovic.¹³ K předním osobnostem rodu patří bezesporu Ladislav z Boskovic, známý učenec a humanista (mimo jiné rádce Vladislava II.), který, ač katolík, projevil velkou míru náboženské snášenlivosti. Sestra Ladislava z Boskovic Marta byla pro změnu známou obhájkyní *Jednoty bratrské*, za což byla tvrdě kritizována současníky.¹⁴ Nelze opomenout rovněž Tase z Boskovic (zván též Prothasius), jenž byl olomouckým biskupem v letech 1457–1482 a disponoval nemalým vlivem.¹⁵ Nástup reformace v první polovině 16. století se přirozeně odrazil i ve vyznání dalších členů rodu, v krátkosti tedy zmínme např. Albrechta Černohorského z Boskovic, který byl luteránem,¹⁶ a zvláště pozoruhodnou až kontroverzní osobnost posledního člena rodu, pana Jana Šemberu z Boskovic (†1597), jehož vyznání nelze blíže specifikovat vzhledem k nedostatku informací.¹⁷ Již v polovině 16. století dočasně ovládl boskovické panství nově jmenovaný rytířský rod Ederů ze Štiavnice pro léta 1547–1567, který po neúspěšném snažení o těžbu stříbra prodal panství i s hradem vladyckému rodu Morkovských ze Zástřizl.¹⁸ O jejich konfesním zaměření víme

¹³ H o s á k , Ladislav: *Dějiny Boskovska II.* Od počátku hnutí husitského do bitvy na Bílé hoře. Boskovice 1933, s. 19–21.

¹⁴ Š e m b e r a , A. V.: *Páni z Boskovic*, s. 122–124; B a r a n o k , Jaromír a kol.: *Boskovice od pravěku do konce 20. století*. Boskovice 1999, s. 75.

¹⁵ K jeho osobnosti např. Š e m b e r a , A. V.: *Páni z Boskovic*, s. 63–74; Č o r n e j , Petr: *Světla a stíny husitství*. Praha 2011, s. 292–296; E l b e l , Petr: *Správa utrakvistické církve na Moravě mezi husitskou revolucí a reformací*. In: Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.–17. století. Vyd. L. Bobková – J. Konvičná. Praha 2009, s. 135.

¹⁶ Vedle značného politického významu proslul tento velmož také svou náboženskou aktivitou, projevující se známou korespondencí s nejvyššími představiteli církve i království. Srov. blíže H r u b ý , F.: *Luterství a kalvinismus*, zejména s. 295–300.

¹⁷ Poslednímu z rodu Boskoviců věnovala nejnověji monografii D u f k o v á , Kateřina: *Jan Šembera Černohorský z Boskovic*. Moravský Petr Vok. Praha 2014. K otázce jeho náboženského vyznání s. 114–126.

¹⁸ Š e m b e r a , A. V.: *Páni z Boskovic*, s. 132–133. Zástřizlové drželi panství Boskovic v letech 1567–1687.

přeci jen více, kupříkladu Jaroš Morkovský ze Zástřizl a později též jeho syn Bohuše podporovali *Jednotu bratrskou* formou finančních i hmotných darů.¹⁹ Nevíme přesně, ke které nekatolické straně se Zástřizlové hlásili, jisté je jen to, že byli evangelíky neurčité denominace (poněvadž podporovali i kalvinisty).²⁰ Oproti tomu Václav ml. Morkovský ze Zástřizl jakožto striktní katolík zastával protireformaci a povolal do Boskovic roku 1613 Jana Sarkandera a zástupce jezuitů. Celá tato misie však skončila fiaskem.²¹

Věnujme nyní pozornost osudům zdejších sakrálních staveb, resp. zejména pramenům k jejich budování a následné správě, jež nám mohou poskytnout velmi cenné informace. Nejvýznamnější památkou je zajisté farní kostel sv. Jakuba staršího v Boskovicích,²² původně středověká stavba, během staletí postupně opravovaná a dostavovaná. Práce trvaly po celé 16. století a k dokončení došlo až v roce 1679.²³ Panstvo se v této věci tradičně silně angažovalo. Na tomto místě nás bude nejvíce zajímat odraz výše zmíněného v dochovaných pramenech.²⁴ Na základě zádušních odkazů v městských knihách víme, že finančně vypomáhali obyvatelé napříč společenskými vrstvami, měšťané i venkované, i když podíl měšťanů byl přeci jen vyšší.²⁵ Většina dostupných informací pochází z nedochované farní kroniky z roku 1883, která se dále odvolávala na rovněž nedochovanou děkanátní kroniku z roku 1781. Hodnověrnost údajů je proto diskutabilní (např. tvrzení o dočasném ovládnutí kostela nekatolíky).²⁶ Další významnou sakrální stavbou

¹⁹ Srov. H o s á k , L.: *Dějiny Boskovska II*, s. 35.

²⁰ Tamtéž, s. 41. K myšlenkám Helvetské konfese se hlásil Václav st. Morkovský ze Zástřizl, který udržoval mimo jiné styky s kalvínskou Ženevou.

²¹ Viz tamtéž, s. 38–39; dále též B a r a n o k , J. a kol.: *Boskovice od pravěku*, s. 75.

²² Souhrnné informace podává J a n k ů , Stanislav: *Farní kostel sv. Jakuba staršího v Boskovicích*. Boskovice s. d. (propagační materiál města Boskovic); dále Š a f r á - n e k , Pavel – R e i b l , Přemysl: *Sakrální stavby okresu Blansko*. Boskovice 1998.

²³ J a n k ů , S.: *Farní kostel*, s. 7.

²⁴ Nejstarší zmínka o stavebních úpravách kostela pochází z 11. února 1531. Rada města dává zaznamenat vykonání neuskutečněné opravy krovu věže u sv. Jakuba, na kterou nebyly peníze kvůli výdajům na války s Turky. Žádají mistra Mikuláše o dokončení a vyhrazují finance a jiné potřeby. Viz SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 75r, srov. M u s i l o v á , I.: *Edice nejstarší městské knihy*, s. 163–164.

²⁵ Zcela v souladu s tehdejší lidovou zbožností jsou zbožné odkazy na potřeby kostela jednou z nejvíce zastoupených skupin záznamů testamentárního charakteru. Nejstarší městská kniha obsahuje řadu takových zmínek, nicméně vedle přímých evidencí ústních závětí musela existovat i řada zlistiněných kšaftů, které se však nedochovaly. Srov. SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, zejména f. 1r–4v, viz též M u s i l o - v á , I.: *Edice nejstarší městské knihy*, s. 66–72.

²⁶ J a n k ů , S.: *Farní kostel*, s. 7–8.

v Boskovicích je filiální kostelík Všech svatých, jehož neznámý starobylý původ byl příčinou mnoha spekulací a nekritických závěrů. První písemná zmínka pochází ovšem až z roku 1505, což jasně dokládá zápis v nejstarší z městských knih.²⁷ Proto je dosti zarážející, že přes tento nezpochybnitelný fakt je možno i dnes nalézt v literatuře chybný údaj.²⁸

V přímé návaznosti na tuto skutečnost je nutno bohužel konstatovat, že archivního materiálu ke zdejší církevní správě z předbělohorské doby se zachovalo velmi málo, jde ryze o jednotliviny a sekundární zmínky, na jejichž základě téměř nelze cokoli detailně rekonstruovat. To je však všeobecný problém pozdně středověké Moravy, který se zdaleka netýká jen boskovického panství.²⁹ Již jsme zmínili v současnosti nedochovanou farní kroniku kostela sv. Jakuba z 19. století, z níž starší badatelé čerpali alespoň některé informace. Ačkoli je fond farního úřadu Boskovice poměrně rozsáhlý, materiály starší poslední třetiny 17. století nenalezneme.³⁰ Nepočítáme-li určité dokumenty z olomouckého biskupství, dojdeme k závěru, že k získání svědectví místního materiálu jsme odkázáni veskrze na zápisy v městských knihách, díky nimž například víme o existenci knih kostelních účtů, jež se v prameni uvádějí jako *rajstra* či *rajgistra*, podléhající správě kostelníka.³¹

Než přistoupíme k uvedení bližších údajů o církevní správě na panství vč. dílčích podrobností, shrňme si lokální historii v kontextu dějin soudobé Moravy, poněvadž by nebylo možné sledovat tento vývoj bez aplikace poznatků v nábožensko-politických i kulturních konotacích doby. Až do druhé poloviny 15. století máme naprostý nedostatek pramenů,³² navíc z doby

27 SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 3v. Jde o nedatovaný záznam evidence kostelních klenotů ze zmíněného roku. Srov. M u s i l o v á , I.: *Edice nejstarší městské knihy*, s. 69.

28 Viz např. B a r a n o k , J. a kol.: *Boskovice od pravěku*, s. 75, kde se uvádí první písemná zmínka až k roku 1519.

29 Obtížnost získávání informací je dána mimo jiné i torzovitostí archivního materiálu olomouckého biskupství z období druhé poloviny 15. a počátku 16. století. Blíže V á l k a , J.: *Husitství na Moravě*, s. 230–231. Ještě obtížnější je samozřejmě nalézt v pramenech dobové názory na církev a ekleziologické pojetí víry obecně, proto se většinou pohybujeme veskrze na poli hypotéz. Srov. např. K ů r k a , Pavel B.: *Kostelníci, úředníci, měšťané*. Samospráva farnosti v utrakvismu. Praha 2010, s. 49.

30 Nejstarší písemnosti se datují až k roku 1682, převážná část dalšího materiálu pochází z pozdější doby, zejména z 18. a 19. století.

31 SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 3r. Jde o součást evidence kostelního majetku, kde se zmiňují i zádušní peníze určené na správu kostela a s tím související úhrada potřeb k osvětlení, konkrétně vosku k výrobě svíček.

32 Ve fondu boskovického archivu je vůbec nejstarší písemností listina Jiřího z Poděbrad z roku 1463, kterou uděluje městečku právo trhu, uložená v SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 1, srov. dále G r o l i c h , Vratislav: *Boskovická latinská listina Jiřího*

po vyhlášení basilejských kompaktát v těsně pohusitské éře víme jen tolik, že i v případě zdejších kněží byl problém s jejich uváděním do úřadu ze strany olomouckých biskupů, kteří jen neradi akceptovali nařízení kompaktát. Ve shodě s fungující praxí je logické, že zdejší kališníci duchovní přijímali svěcení od nich a nemuseli se obracet na utrakvistickou dolní konzistoř do Prahy, což ostatně platilo pro Moravu obecně.³³ Rozhodující vliv na církevní správu Moravy měl od poloviny 15. století olomoucký biskup Tas z Boskovic, který zprvu zaujal vstřícný postoj k utrakvistům (v době, kdy stranil Jiřímu z Poděbrad), nicméně po zrušení kompaktát přešel do tábora Matyáše Korvína na stranu *Zelenohorské jednoty*.³⁴ O existenci silného zastoupení utrakvistů na boskovickém panství však není pochyb už jen proto, že páni z Boskovic patřili k jejich tradičním příznivcům. A jak se ukáže do budoucna, byly Boskovice lokalitou, kde převládalo nekatolictví do poslední chvíle, dokonce ještě dlouho po bělohorské porážce navzdory rozšiřující se vlně protireformace.

Situace ve druhé polovině 15. století je složitá už jen z důvodu, že rozdílnost vývoje Čech a Moravy se stále více prohlubuje. V lokálním kontextu představuje významný mezník rok 1484, kdy byla založena nejstarší dochovaná městská kniha,³⁵ a dostává se nám tak konečně do rukou relevantní pramen. Tato doba je současně i vrcholem moci pánů z Boskovic, kteří stojí na špičce tehdejší společenské hierarchie a mají rozhodující vliv na zemskou správu. Zde je na místě zmínit dvě věci, totiž vznik tzv. kutnohorské náboženské smlouvy pro Čechy z roku 1485³⁶ na straně jedné a sepsání Tovačovské knihy jakožto kodifikace zemského práva pro Markrabství moravské na straně druhé. Oba tyto akty znamenaly důležitý zlom

z Poděbrad. In: Boskovické listiny a listy. Red. J. Skutil. Boskovice 1972, s. 3–4.

33 Blíže k vykonávání kněžského svěcení utrakvistických kněží na Moravě M a c e k , J.: *Víra a zbožnost*, s. 104. Pražská dolní konzistoř se snažila rozšířit vliv i na Moravu, centrem měl být Prostějov, ale moravská šlechta se nedala ovlivnit a brala věc víry svých poddaných do vlastních rukou. Podílem na správě disponovali jak utrakvističtí děkani, tak olomoučtí biskupové, nicméně Morava zůstala nadále pod dominancí laiků, tj. patronů kostelů, městských rad a farních osad. Srov. dále B a l e t k a , Tomáš: *Olomoucké biskupství, jeho správa a písemnosti na přelomu 15. a 16. století*. In: Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku. Vyd. I. Hlaváček – J. Hrdina. Acta Universitatis Carolinae, Phil. et hist. 2, 1999, s. 56; E l b e l , P.: *Správa utrakvistické církve*, s. 142–143.

34 Srov. k tomu M a c e k , J.: *Víra a zbožnost*, s. 162–163.

35 Ačkoli nemáme k dispozici žádné doklady, lze se právem domnívat, že agenda městských knih existovala v Boskovicích již dříve vzhledem ke stáří, charakteru a významu lokality.

36 O mírové smlouvě mezi katolíky a utrakvisty podrobně M a c e k , J.: *Víra a zbožnost*, s. 395–398.

v nábožensko-politické otázce zemí Koruny, v případě Tovačovské knihy nešlo jen o záležitost práva jako takového, ale o faktické vytvoření základu koexistence dvou vyznání, katolického a utrakvistického, v době před vznikem reformace.³⁷ V souvislosti s Boskovicemi je obzvlášť namístě zmínit pana Václava z Boskovic skrze jeho úzkou spolupráci se Ctiborem Tovačovským z Cimburka v oblasti moravské zemské správy.

Závěr jagellonské éry znamenal pro boskovické panství nezadržitelné pronikání reformace. Z počátku 16. století se zachovala písemná zpráva o fungování filiálního kostela Všech svatých v Chloustné ulici,³⁸ k němuž máme rovněž zmínku z pozdější doby o podávání podobojí. V zápise z 28. října 1526 totiž stojí, že jistý měšťan jménem Václav Špaček na základě testamentu daruje kus role kostelu za podmínky, že se v něm bude podávat podobojí. V opačném případě má role připadnout jeho přátelům a dětem. Bohužel z informace přímo nevyplývá, zda měl sloužit staroutrakvistům či některé z reformovaných konfesí (v případě Boskovic téměř jistě luteránům), avšak rok 1526 by spíše ještě odpovídal příslušnosti měšťana ke kališnictví.³⁹ Vliv Augsburgské konfese se na Boskovicku setkal s kladným ohlasem již od počátku, svědčí o tom i skutečnost, že převážná většina okolních far dříve sloužících kališníkům přešla do rukou luteránů a setrvala v nich až do konce předbělohorské éry (např. z 31 lokalit na Boskovicku náleželo 18 luteránům, a to prokazatelně, skutečný počet je zřejmě ještě vyšší).⁴⁰ Z první poloviny 16. století se nám dochovala ještě jedna zajímavá zmínka týkající se kostela a současně reflektující dobové události v celostátním kontextu. Roku 1531 totiž nemohlo dojít k opravě kostelní věže kvůli nedostatku financí z důvodu vysokých berní na protitureckou obranu země.⁴¹ Po vítězství Turků roku 1526 byla situace na Moravě alarmující a věc obrany stála na prvním místě, tudíž ani Boskovice, ačkoli neležely v nejkrizovější oblasti, se nemohly vyhnout této platební povinnosti. Bohužel městské knihy neposkytují žádné další podrobnosti, například k výši berně apod., nelze tedy blíže posoudit okolnosti vzniklé situace. Faktem

37 J. Macek předně zdůrazňuje, že Tovačovská kniha *de facto* poskytovala poddaným možnost svobodné volby vyznání, srov. M a c e k , J.: *Víra a zbožnost*, s. 398–399; k tomu dále V á l k a , J.: *Husitství na Moravě*, s. 242.

38 V současné době ulice Havlíčkova.

39 SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 32r. Spletitou otázkou dobového i současného názvosloví jednotlivých konfesí se zabýval zejména H r e j s a , F.: *Luterství, kalvinismus a podobojí*, s. 483–485, kde osvětluje pojem „podobojí“.

40 H o s á k , L.: *Dějiny Boskovska II*, s. 39–40.

41 SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 75r. Viz poznámka č. 24.

ovšem zůstává, že tato berně byla přímo v kompetenci majitelů panství, což je obecně zásadní rozdíl mezi Moravou a Čechami v téže době.⁴²

V přímé návaznosti je třeba si více přiblížit osobu pana Kryštofa z Boskovic a na Třebové (†1550), který několikrát figuruje v zápisech městských knih a svými zásahy radikálně ovlivnil chod správy panství. Z důvodu neúnosného zadlužení byl nakonec nucen postupně odprodat rodový majetek včetně vsí a byl to on, kdo roku 1547 prodal Boskovice i s hradem Ederům ze Štiavnice. Nejstarší městská kniha vydává několik svědectví jeho činnosti, třeba zápis z 29. října 1524,⁴³ v němž se podrobně stanovuje výše finanční půjčky od 40 boskovických měšťanů pro jeho potřeby. Suma činila celkem 428 zlatých a mezi zvláštní věřitele patřila i rodina Špačkova⁴⁴ a obyvatelé vsí Sudice a Lhota.⁴⁵ Zápis současně eviduje půjčku 50 zlatých boskovickému faráři Jeronýmovi, který za sebe stanovuje rukojmí. Také z mála listin, které se nám dochovaly, máme k dispozici jednu s velmi vysokou vypovídací hodnotou. Pan Kryštof zde totiž povoluje založení špitálu v Boskovicích pomocí nadace ve vsi Oboře u Jabloňan, vzniklé z iniciativy boskovického faráře Jiřího a pekaře Mikuláše, taktéž z Boskovic.⁴⁶ Je však nutné zdůraznit, že instituce špitálu v Boskovicích je daleko starší vzhledem k nezvratným důkazům, jež tvoří jednak zápisy v nejstarší městské knize již ze sklonku 15. století⁴⁷ a jednak druhá nejstarší boskovická listina z roku 1477.⁴⁸ Co se týče pana Kryštofa, sehrál roli i v jedné z trestních kauz vy-

42 Blíže k bernímu systému na Moravě v předbělohorském období V á l k a , Josef: *Morava v Habsburské monarchii a turecká hrozba*. In: *Morava v době renesance a reformace*, s. 12–14.

43 SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 43v–44r. Vysoké zadlužení Kryštofa z Boskovic zaviniily mimo jiné i náklady na tažení proti Turkům do Uher, kterého se šlechtic sám zúčastnil.

44 Ze zápisů v městské knize je jasně patrné, že rodina Špačkova patřila k zámožné vrstvě místního měšťanstva. Svědčí o tom znění testamentu z roku 1522 (f. 31r), oddělení manželky 1523 (f. 31v), majetkové vyrovnání syna s otčímem 1534 (f. 32r) či podíl na finanční výpůjčce panu Kryštofovi z Boskovic z roku 1524 (f. 44r), kde se suma ze sirotčích peněz Špačkových pohybuje v řádu stovek zlatých, a nalezneme i další zápisy. Srov. M u s i l o v á , I.: *Edice nejstarší městské knihy*, s. 107–109, 122, 301 aj.

45 S největší pravděpodobností je míněna ves Lhota Rapotina u Boskovic.

46 SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 5. Pergamenová listina s nedochovanou pečeti nese datum 11. října 1528, místo vydání Zábřeh, srov. S k u t i l , Jan: *České listiny boskovického městského úřadu*. In: *Boskovické listiny*, s. 8.

47 Nejstarší městská kniha eviduje celkem čtyři zápisy týkající se špitálu v Boskovicích ještě před rokem 1528, konkrétně z let 1497, 1509, 1512 a 1522 (f. 4r, 6r).

48 SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 2. Jde o tzv. list odúmrtí pro poddané městečka Boskovic z 21. října 1477. Vydavatelé listiny jsou Václav, Jaroslav a Ladislav z Boskovic, originál psaný na pergamenu nese celkem sedm přivěšených pečeti, srov.

šetřovaných přímo na dvoře olomouckých biskupů. Roku 1535 ho tehdejší biskup Stanislav I. Thurzo písemně vyzval, aby dále netrpěl faráře Jana Teufela z Dvorců, obviněného z mnohačetné hereze, který byl nadto i exkomunikován. Další osudy tohoto protestantského pastora neznáme, nicméně jde o velmi zajímavou událost.⁴⁹ Je mimo jiné známo, že biskup Thurzo zahájil politiku protireformačního postupu, který pak zejména od poloviny 16. století začal nabývat na síle.⁵⁰

Druhá polovina 16. století představuje v náboženské oblasti značný zlom. Zatímco hlavní vlna reformačních proudů již zaznamenala úspěch, zahájilo jistou formu ofenzivy i katolictví, které bylo do té doby víceméně zatlačeno na okraj. Navíc srovnáme-li současnou situaci v kontextu celoevropských dějin, ocitáme se v době nejprudších a nejkrvavějších náboženských bojů mezi katolíky a protestanty,⁵¹ z čehož vychází soudobá Morava jako zcela bezkonfliktní oblast. Vlivem pronikání německého luterství zde dochází k rozkladu církevní správy podobojí, protože stavové si mnohem více osvojili představu náboženské svobody než dosavadní ideje náboženské jednoty,⁵² což rozhodně není totéž. Tak se stalo, že stoupenci původního staroutrakvismu postupně splynuli s katolíky a utrakvismus vzešlý z husitské tradice téměř mizí ze scény. Rychlý vzestup reformačních proudů představuje pro katolickou stranu v čele s olomouckými biskupy nebezpečí daleko větší. Jedním z důsledků bylo hromadné obsazování far evangelickými duchovními,⁵³ což se plně projevilo i na Boskovicku, kde byla roku 1568 fara luteránská, ovšem již roku 1613 opět katolická (o tom níže). Podobně jsou na tom vsi Lipová, Protivanov, Vísky a Žďárná (zde vládlo luterství do roku 1614).⁵⁴ Pro zajímavost můžeme zmínit Černoohorskou větev pánů z Boskovic, která zastávala až do konce luteránské vyznání (Černou Horu drželi luteráni až do roku 1597).⁵⁵

S k u t i l , J.: *České listiny*, s. 4–5.

49 Tento případ vč. podrobných odkazů na prameny naposledy popsal B a l e t k a , Tomáš: *Morava a nástup reformace*. Obrazy a postřehy ze života kněžstva olomoucké diecéze v 1. polovině 16. století. In: *Náboženský život*, s. 303–304.

50 Tamtéž, s. 294–295.

51 Dobovou atmosféru náboženských střetů v Evropě 16. století velmi objektivně vystihuje D a v i e s , Norman: *Evropa*. Dějiny jednoho kontinentu. Praha 2005, zejména s. 521–526.

52 Zcela v rovině soudobého uvažování převládl názor, že k víře nelze nutit, poněvadž je člověku dána od Boha. Srov. H r u b ý , F.: *Luterství a kalvinismus*, s. 283.

53 Tamtéž, s. 287.

54 Blíže ke konfesní příslušnosti far na Boskovicku H o s á k , L.: *Dějiny Boskovska II*, s. 39–44.

55 Tamtéž, s. 41.

Dvacetiletá vláda Ederů ze Štiavnice nepřinesla výrazné změny, co se konfesijní stránky týče, nicméně to se mělo již brzy obrátit. Roku 1567 získali panství Morkovští ze Zástřizl, kteří se velmi výrazně zapsali do místní historie. Již dříve jsme si položili otázku, nakolik se na zdejším panství uplatnila dobová zásada *Cuius regio, eius religio* původem z Říše, regulující vyznání poddaných na jednotlivých panstvích. Zástřizlové, silně ovlivnění reformačními proudy, vnesli na panství hned několikero konfesních zaměření během relativně krátkého období. Kromě již zdomácnělého luterství mohly nyní beztestně zapustit kořeny ideje švýcarského kalvinismu (skrže osobu pana Václava st. Morkovského ze Zástřizl), stejně jako myšlenky sekty moravských novokřtěnců, nemluvě o stálém působení *Jednoty bratrské*, která zde měla již dlouholetou tradici. Je tedy téměř jisté, že právě toto období představovalo pro boskovické panství největší míru náboženské svobody, která trvala až do časů těsně před Bílou horou. První rekatolizační tlak přišel roku 1613, kdy Václav ml. Morkovský ze Zástřizl nechal do Boskovic povolat jezuity spolu s Janem Sarkanderem, kteří tu neúspěšně působili asi dva roky. Evangelické vyznání i nadále převládalo, nekatolická část obyvatel podle starších odhadů čítala okolo 90 procent.⁵⁶ Avšak skutečné změny, citelně zasahující do náboženských poměrů na panství, přišly až s největší vlnou rekatolizace po bělohorské porážce s vydáním Obnoveného zřízení zemského pro Moravu roku 1628. I tak ovšem šlo o velmi pozvolný proces, poněvadž protestantská tradice měla na Boskovicku příliš silné postavení, než aby bylo možné ji zlikvidovat během několika let.

Do popředí se nyní dostává otázka příslušnosti zdejších far k jednotlivým církvím. Přestože k tomuto tématu obracel již dříve pozornost L. Hosák a vedle něj další autoři,⁵⁷ je na místě určitá míra opatrnosti, poněvadž se pohybujeme v době, kdy docházelo k poměrně rychlým zvrátům, tím více na poli náboženském. Relativně stabilní příslušnosti k jedinému vyznání (katolickému) se vykazovaly pouze fary v obcích Knínice u Boskovic⁵⁸ a Svitávka,⁵⁹ a to proto, že od středověku spadaly pod patronátní správu kláštera v Hra-

⁵⁶ Tamtéž, s. 44, kde je popsána situace z roku 1619.

⁵⁷ Zdejší regionálním dějinám se dále věnoval především J. Knies v rámci řady *Vlastivědy moravské*, srov. K n i e s , Jan: *Boskovský okres*. Brno 2008, s. 53–57; H o s á k , L.: *Dějiny Boskovska II*, s. 63–64, 39–41; stručně se zmiňuje též B a r a n o k , J. a kol.: *Boskovice od pravěku*, s. 74–77, ke všem obcím pak Š a f r á n e k , P. – R e i b l , P.: *Sakrální stavby*, viz pozn. č. 22.

⁵⁸ Obec se sídlem probošství hradištského kláštera, srov. H o s á k , Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004, s. 536.

⁵⁹ Ještě roku 1623 tu působil evangelický kazatel, srov. H o s á k , L.: *Historický místopis*, s. 536; Š a f r á n e k , P. – R e i b l , P.: *Sakrální stavby*, s. 60.

disku u Olomouce.⁶⁰ Co se týče ostatních far na Boskovicku, docházelo zde ke zmíněným obměnám farního kléru na základě konfesní příslušnosti. Není bez zajímavosti, že – jak již bylo výše naznačeno – nelze tak jednoznačně určit, ke které víře se jednotliví kněží hlásili. Toho si byl plně vědom i L. Hosák, který nekatolický klérus jednotně nazýval luterány vzhledem k jejich faktické převaze, pramenící mimo jiné z podpory zdejších panských rodů.⁶¹ Přesto bychom měli zmínit alespoň dva případy, u nichž se podařilo dohledat zúčastněné osoby přímo v pramenech, a nadto zjistíme, že jsme obohaceni o další detailní informace.⁶² Roku 1561 se připomíná městská škola v Boskovicích, jednak v souvislosti s osobou kněze Blažeje (toho času již zesnulého) a jednak tehdejšího rektora Johana z Chlumce, který v zápisu figuruje jakožto hlavní aktér. Jedná se o svatební smlouvu řečeného rektora,⁶³ kdy otcem nevěsty byl právě kněz Blažej. Ani příslušnost školy nebyla příliš jistá, v úvahu přichází nejspíše luteránská.⁶⁴ V jiném zápisu téhož pramene (viz poznámka č. 63) nacházíme další svatební smlouvu, v níž jako svědek vystupuje jistý Jakub Antropas Kouřimský, *ten*

⁶⁰ Vedle listinných falz se názvy obou obcí poprvé objevují až v listině Václava II. z 12. září 1284 (Nižbor) pro hradištský klášter, kterému povoluje opevnění některých měst a trhových vsí. Originál uložen v MZA Brno, E 55 Premonstráti Hradisko, sg. J 10, viz H a v e l , Dalibor: *Katalog listin a listů k VII. dílu Českého diplomatáře*. Brno 2011, s. 42–43, č. 73. Ve starší literatuře najdeme následující chybné letopočty, co se týče prvních zmínek o obcích: Knínice u Boskovic již 1110 (listina kněžny Eufemie, manželky Oty Olomouckého), viz *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (= CDM I). Ed. A. Boczek. Olomucii 1836, s. 195, č. 217; 1113 (listina Jana, biskupa olomouckého), viz *CDM I*, s. 196–197, č. 219; 1215 (listina markraběte Vladislava Jindřicha), viz *CDM II*. Ed. A. Boczek. Olomucii 1839, s. 80–82, č. 68; 1250 (listina Václava I.), viz *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (= CDB) IV-1. Edd. J. Šebánek – S. Dušková. Praeae 1962, s. 341–347, č. 188. K obci Svitávka se vážou následující listinná falza: 1169 (listina krále Vladislava pro hradištský klášter), viz *CDM I*, s. 284, č. 307; 1215 (listina markraběte Vladislava Jindřicha), viz *CDM II*, s. 82–86, č. 69.

⁶¹ Srov. H o s á k , L.: *Dějiny Boskovska II*, s. 40 (poznámka č. 90).

⁶² Navzdory zahrnutému výčtu edic a sekundární literatury je velkým nedostatkem starších historicko-vlastivědných prací právě nedostatečné odkazování na originální prameny.

⁶³ SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 34, f. 116v. Jedná se o knihu svatebních smluv z let 1584–1654 (v inventáři se uvádí jako pozemková kniha se svatebními zápisy), srov. S k u t i l , Jan – C h a l u p a , Lubomír: *Archív města Boskovic 1463–1945* (1953). Katalog, inventář. Blansko 1973, s. 14.

⁶⁴ Srov. H o s á k , L.: *Dějiny Boskovska II*, s. 47, kde vyvrací názor J. Kniese (mělo jít o českokobratrskou školu) a sám se přiklání ke škole luteránské s latinskou výukou v kompetenci městské správy.

*čas správce církevní v městečku Boskovicích.*⁶⁵ Zápis je cenný proto, že L. Hosák jmenuje tohoto kněze k roku 1580 jako církevního správce v Černé Hoře a Bořitově,⁶⁶ kdežto nyní zjišťujeme, že o rok později vykonával funkci správce i v Boskovicích. Na tomto příkladu vidíme, že i sebemenší informace může být kdykoli obohacena o další dílčí podrobnosti, zvláště tehdy, máme-li k dispozici širší pramennou základnu (byť městské knihy nejsou pro církevní poměry primárním zdrojem poznání, o to lépe vynikne jejich neocenitelná vypovídací hodnota). Naposledy můžeme zmínit obec Vanovice, jež má po stránce vyznání zajímavou historii, poněvadž protestantismus je zde již jakousi tradicí. Zdejší kostel byl v 16. století v rukou Českých bratří a v současné době je fara opět evangelická.⁶⁷ Stejně tak bychom mohli jmenovat Lhotu Rapotinu či Sebranice, kde protestantismus zanechal hluboké kořeny.⁶⁸ Tolik tedy k příslušnosti vybraných far k jednotlivým konfesím a nyní alespoň několik poznámek k duchovním osobám v městečku Boskovicích, které se podařilo dohledat v textech nejstarší z městských knih.

Pomineme-li údajně nejstarší zmínku o boskovickém faráři jménem Jaro z roku 1407,⁶⁹ je prvním zdejším písemně doloženým duchovním až farář Jan, který umírá 29. června 1491 a poroučí kostelu několik liturgických předmětů, což se dovídáme z nejstarších záznamů v pamětní knize.⁷⁰ V tomtéž zápisu najdeme i další jména duchovních osob, jako například kněze Jakuba, který byl v té době již mrtev a zanechal kostelu zlacený kalich,⁷¹ či jistěho

⁶⁵ SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 34, f. 297r.

⁶⁶ Srov. H o s á k , L.: *Dějiny Boskovska II*, s. 40. Bořítov vždy patřil k Černoohorskému panství, srov. Š a f r á n e k , P. – R e i b l , P.: *Sakrální stavby*, s. 14–15.

⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 30, dále B a r a n o k , J. a kol.: *Boskovice od pravěku*, s. 75; nejnověji k náboženské příslušnosti far v okrese Blansko (v letech 1991–2001) P a l á n , Petr: *Vývoj obyvatelstva v okrese Blansko*. Regionálně geografická analýza. Netištěná diplomová práce, Katedra geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého. Olomouc 2010, s. 83–86.

⁶⁸ Tak v Sebranicích převládlo ve druhé polovině 16. století luterství, katolictví tu bylo až od roku 1630, srov. Š a f r á n e k , P. – R e i b l , P.: *Sakrální stavby*, s. 58. Roku 1590 tu působil luterský kněz Jiřík Fumusian, který byl dokonce zavražděn Purchartem z Voděrad při výběru desátku, srov. H o s á k , L.: *Dějiny Boskovska II*, s. 45. V případě Lhoty Rapotiny se uvádí, že měla být ještě roku 1692 evangelická, což je značně nepravděpodobné, srov. Š a f r á n e k , P. – R e i b l , P.: *Sakrální stavby*, s. 48.

⁶⁹ Údaj se opakuje ve veškeré zde citované regionální literatuře, avšak odkaz na pramen nenacházíme nikde.

⁷⁰ SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 1r. Zde se jmenují i odkázané kostelní klenoty.

⁷¹ Tamtéž, f. 1r.

Adama z roku 1510,⁷² o němž je ještě další zmínka v nedatovaném zápise, kde se uvádí jako Adam Massunkú⁷³ a daruje kostelu tři liturgické knihy včetně rubriky.⁷⁴ Již z roku 1484 pak pochází záznam o knězi Pavlovi, tehdy kaplanovi, jenž měl v Račicích uchovávat určité kostelní klenoty.⁷⁵ Všechny tyto zmínky tvoří současně nejstarší zápisy v původní městské knize, mají tedy velmi vysokou hodnotu. Dále se tu setkáme se jménem kněze Filipa, boskovického faráře, v zápise z 8. října 1503, v němž fojt obce Vratíkova Řehoř svěruje městské radě sirotčí peníze.⁷⁶ Také svědectví o jistém faráři Václavovi z Boskovic z roku 1492 patří k nejstarším. Ze dne 26. května 1492 pochází zápis o darování zahrady Mikuláši Písaři od řečeného kněze, za což požaduje osm grošů ročně a dva dny v roce žetí obilí, to vše s povolením vrchnosti.⁷⁷ Tentýž Václav figuruje i v následujícím nedatovaném zápise z roku 1500, v němž Ladislav z Boskovic daruje pozemky mlynáři Václavu Podskalskému a ukládá mu povinnost platit 16 grošů ročně faráři.⁷⁸ Na několika místech se v knize setkáme s osobou faráře Jiříka zvaného Kříž, který je mimo jiné jmenován v listině Kryštofa z Boskovic ohledně boskovického špitálu z roku 1528.⁷⁹ V prvním případě jde o záznam smlouvy mezi měšťany z roku 1505 o prodeji louky, za níž je povinnost vyplácet faráři dva bílé groše a dva kohouty ročně,⁸⁰ dále se Jiřík objevuje mezi koňsely ve smlouvě o mlýn ve Skalici ze dne 7. prosince 1505.⁸¹ Následujícího roku byla sepsána hromadná evidence dlužníků a ručitelů za ně, přičemž farář Jiřík odpovídá za osobu Mikuláše Řehořka.⁸² Poslední zmínka pochází z roku 1509, kdy má na základě testamentu Martina Provazníka dojít k rozdělení domu mezi

72 Tamtéž, f. 8r. Měšťan Pajan soukeník daruje kostelu na památku kněze Adama zlatý kříž a komži.

73 Jméno transliterováno, ale s největší pravděpodobností se jedná o téhož kněze Adama.

74 SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 3r.

75 Tamtéž, f. 1r. Račice, obec u Drnovic, viz H o s á k , L.: *Historický místopis*, s. 294–295.

76 Tamtéž, f. 6v. Vratíkov, obec u Boskovic, viz H o s á k , L.: *Historický místopis okresu Blansko v období feudalismu*. Blansko 1965, s. 43.

77 SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 8r.

78 Tamtéž, f. 8v.

79 Viz poznámka č. 46.

80 SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 22r. Farář Jiřík zde není přímo jmenován, avšak vzhledem k tomu, že v dalším zápisu z téhož roku se uvádí právě toto jméno, je téměř jisté, že se jedná o něj.

81 Tamtéž, f. 23r. Skalice nad Svitavou, obec jihozápadně od Boskovic, viz H o s á k , L.: *Historický místopis okresu Blansko*, s. 42.

82 SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 157v–158r. Zápis byl pořízen 26. dubna 1506.

členy rodiny a Jiřík zde představuje jednoho ze svědků.⁸³ Existují i další záznamy o kněžích působících v Boskovicích v předreformačním období. Tak se roku 1524 uvádí jistý Jeroným, boskovický farář, jemuž je půjčena suma 50 zlatých, a stanovují se rukojmí za něj i jeho majetek.⁸⁴ S největší pravděpodobností tentýž farář Jeroným figuruje v zápise z 3. října 1537, kdy Václav Černohorský prodává svobodný padělek s loukou na základě odúmrtního práva a s povolením Jeronýma, *děkana a faráře ty časy naše-ho*.⁸⁵ Zjišťujeme tak další detaily o jeho životě, totiž že vedle funkce faráře zastával současně i děkanský úřad.⁸⁶

Co se týče evangelických kněží, udává nejstarší městská kniha celkem dvě jména, s nimiž se setkáme vždy pouze v jediném zápise. Prvním z nich je jistý farář Švec, který po sobě zanechal kšaft roku 1528, jímž odkazuje peníze a cínové nádoby synu Vaňkovi.⁸⁷ Posledním jmenovaným knězem v celé knize je farář Jan Špička, k němuž se dochoval záznam z 27. července 1565 v podobě kvitance z převzetí pozůstalosti po otci pro bratra Martina. Ve výčtu kvitujících osob zmiňuje Jan i svou manželku.⁸⁸

Jak je vidět, i v rámci jediného historického pramene lze dohledat množství důležitých informací, potřebných k objasnění zkoumaného tématu, nicméně výčtem jmen duchovních v nejstarší boskovické městské knize údaje zdaleka nekončí. Zbývá totiž zodpovědět otázku fungování zdejší zádušní správy, resp. jejího vývoje a míry ovlivnění každodenního života zbožných obyvatel městečka. Poněvadž se jedná o poměrně rozsáhlé téma zasluhující samostatnou studii, omezíme se v tuto chvíli na několik základních aspektů, dovolujících nám alespoň elementární náhled na zmíněnou problematiku. Zádušní agenda jakožto zvláštní církevně-historický fenomén se konstituovala již ve středověku, nicméně chápání pojmu záduší se v průběhu staletí změnilo.⁸⁹ Z původního ryze duchovního charakteru, kdy lidé ob-

⁸³ Tamtéž, f. 172v.

⁸⁴ Tamtéž, f. 44r, srov. výše o záznamu výpůjčky Kryštofovi z Boskovic a na Třebové od poddaných.

⁸⁵ Tamtéž, f. 109v.

⁸⁶ Děkanský úřad v Boskovicích existoval již od roku 1490, zdejší farář měl funkci bývalého úsobrněnského děkana. Oficiální ustavení děkanátu proběhlo až v roce 1671. Blíže k tomu S k u t i l , Jan: *Okresní archiv v Blansku*. Průvodce po archivních fondech. Blansko 1977, s. 270–271.

⁸⁷ SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 57r. Celkem dvě kopy míšeňské a devět grošů bílých a dále čtyři cínové misky a dvě konvice, to vše měl v úschově pro farářova syna jistý Synek.

⁸⁸ Tamtéž, f. 108v.

⁸⁹ K záduší podrobně zejména M a c e k , J.: *Víra a zbožnost*, s. 138–146; K ů r k a , P. B.: *Kostelníci*, s. 115–121.

vykle věnovali určitou část majetku či financí kostelu, aby si prostřednictvím výročních mší zajistili věčnou spásu duše, se význam záduší přenesl na správu kostelního majetku obecně. Záduší se rovněž stává jakousi první právnickou osobou v dnešním slova smyslu, a to hned v několika bodech. Je primárně určeno na správu kostela, avšak prostředky získává převážně z rukou věřících, přičemž celá agenda podléhá držiteli patronátního práva k danému kostelu. Brzy získává charakter podobající se nadaci. Navíc v době prudkého rozvoje městského hospodářství v 15. a 16. století dochází k růstu emancipace měst (vč. poddanských), zejména co se úřední agendy týče, a proto se záznamy ohledně zádušní správy stále častěji objevují coby součást městských knih. To platí i pro Boskovice, kde nejstarší zmínky o záduší nenajdeme v místních církevních materiálech (ty se mimo jiné pro starší dobu ani nezachovaly), ale v pamětní a sirotčí knize města. Zde se ukazuje přímá analogie s vývojem v říšské oblasti, zejména pak na území dnešního Německa,⁹⁰ kde fungovala praxe evidence zádušní agendy v kompetenci měst dříve než u nás. Pro zajímavost uvedme, že stejně jako nejstarší pražská zádušní kniha od sv. Mikuláše (se zápisy od roku 1497) i nejstarší městská kniha Boskovic začíná inventářem kostelního jmění.⁹¹

Striktně se též vymezuje rozdíl mezi kněžským beneficiem a samotným záduším. Zatímco beneficium výhradně zahrnuje hmotné zajištění kněze při kostele, zádušní jmění představuje nedotknutelný prostředek určený pouze na úhradu nákladů spojených s údržbou kostela, tzn. opravy stavby, nákup liturgických předmětů a knih, vosku na svíce či vína v případě větší spotřeby, jež byla typická pro kostely v utrakvistické správě.⁹² Bohužel pro Boskovice se starší knihy zádušních účtů nedochovaly, nemáme tedy k dispozici srovnávací materiál, abychom kupříkladu zjistili výši spotřeby mešního vína v době, kdy se v kostele podávalo podobojí. Prameny městečka Letovic jsou však o poznání bohatší. Kromě dochovaných originálů písemností farního úřadu existuje poměrně podrobná evidence kostelního jmění a účtů, obohacená o detailní soupis církevních desátků (stojících ovšem mimo zádušní agendu) od poddaných na území letovického panství.⁹³ Oproti tomu boskovická zádušní agenda, zaznamenaná v nejstarší městské knize, přibližuje především kšaftovní záležitosti, což samo o sobě poskytuje zajímavé informace, nehledě na to, že obsahuje rovněž soupis kostelního

⁹⁰ Tamtéž, zejména s. 37–48, nástin situace v českých zemích pak na s. 81–90.

⁹¹ Tamtéž, s. 117–119 (vč. odkazu na prameny z Archivu hlavního města Prahy).

⁹² K problematice zádušního hospodaření a evidenci účtů za víno při utrakvistických kostelech srov. tamtéž, s. 138–143.

⁹³ SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 23, f. 14r–27r (pamětní kniha Letovic z let 1613–1634).

jmění a knih. Možnost komparace s Letovicemi se zde tedy přímo nabízí, a jak bylo výše předesláno, téma by jistě zasloužilo zvláštní studii.

Testamenty boskovických měšťanů z poslední třetiny 15. a z průběhu 16. století zahrnují odkazy na kostel ve značné míře. V nejstarší městské knize nalezneme celkem 24 samostatných evidencí zbožných odkazů, což je poměrně dost, vezmeme-li v úvahu, že kniha nikdy nebyla primárně zaměřena na kšaftovní agendu a navíc celkový počet obsažených testamentů čítá 44 záznamů.⁹⁴ Nejstarší se datuje k roku 1491, kdy jistý Jan Haderník odkazuje peníze hřbitovu.⁹⁵ Následuje rok 1497 (farář Jan dává kostelu klenoty ze svého majetku),⁹⁶ ve dvou případech rok 1498 (Jan Cosek Řehkú poroučí peníze na stavbu kostela⁹⁷ a poté jistý Prokop poskytuje celkem 38 zlatých ze svého mlýna v Dědicích, které má na Svatého ducha splácet jeho bratr)⁹⁸ a taktéž se opakuje rok 1499, kdy Niklíček Súkeník daruje klenoty na kostel z poručení svého otce z Olomouce⁹⁹ a dále Eliška Hronková dává peníze z purkrechtu na Bělé.¹⁰⁰ Po roce 1500 odkazy narůstají a bývají podrobnější. Tak roku 1504 věnuje peníze kostelu Jan Klíčnický,¹⁰¹ téhož roku dává Anna Lovcová 22 hřiven,¹⁰² v roce 1507 odkazuje Anna Černá řečená Venclova dokonce celý svůj majetek na stavbu kostela,¹⁰³ 1508 Matěj z Cetkovic jeden zlatý¹⁰⁴ a roku 1512 předstupují před městskou radu Mandalena Sporá s Kunkou Sulkovou, aby odevzdaly peníze na kostel z vůle nebožky Kocúrové, která je určila na monstranci.¹⁰⁵ K roku 1512 se zachoval též zajímavý záznam kšaftu jisté nebožky Janečkové z Tišnova, která poručila boskovickému špitálu peníze, ale rada města je darovala

⁹⁴ Podrobněji k tématu srov. M u s i l o v á , Ivana: *Edice měšťanských testamentů v nejstarší městské knize boskovické z let 1484–1565 (1578)*. Bakalářská práce, Ústav pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2011.

⁹⁵ SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 6r (6. června 1491).

⁹⁶ Tamtéž, f. 1r (29. června 1497).

⁹⁷ Tamtéž, f. 14r (20. května 1498).

⁹⁸ Tamtéž, f. 7r (nedatováno).

⁹⁹ Tamtéž, f. 1r (10. února 1499).

¹⁰⁰ Tamtéž, f. 14v (nedatováno).

¹⁰¹ Tamtéž, f. 6v (28. ledna 1504).

¹⁰² Tamtéž, f. 7v (nedatováno).

¹⁰³ Tamtéž, f. 4v (nedatováno).

¹⁰⁴ Tamtéž, f. 171v (nedatováno).

¹⁰⁵ Tamtéž, f. 3v (nedatováno).

na potřeby kostela.¹⁰⁶ Srovnáme-li tento případ s jiným z roku 1531,¹⁰⁷ v němž stojí, že se odkazují peníze *k záduší našemu ku špitálu boskovskému*, je dosti zřejmé, že existence špitálu úzce souvisela se správou kostela, a dále že zádušní agenda v Boskovicích náležela do kompetence města. Nedostatek pramenů nám bohužel nedovoluje blíže se o tom přesvědčit.

Z dalších odkazů zmiňme rok 1515, kdy měšťan Jan Caletko s manželkou poroučí dům kostelu a špitálu za podmínky, že v něm mohou dožít a bude jim vyplacena suma desíti hřiven stříbra v případě potřeby.¹⁰⁸ Roku 1516 se znamená kšaft nebožky Hlívové z Mladkova, která darovala kostelníkům tři ubrusy na oltář.¹⁰⁹ Dále uveďme rok 1517 (peníze od Štěpána mlynáře),¹¹⁰ 1523 (Vávra Mezihorský dává celkem šest hřiven stříbra oběma kostelům v Boskovicích, ke sv. Jakubu i ke Všem svatým),¹¹¹ 1526 (poručenství Václava Špačka s podmínkou podávání podobojí, viz výše), 1527 (obsáhlý kšaft Kateřiny Filipové, vydávající mimo jiné 16 uherských zlatých červených pro kostel sv. Jakuba,¹¹² a dále poručenství nebožky Krbalky, která dala kostelu sv. Jakuba čtyři hřivny)¹¹³ a naposledy rok 1535, kdy jistý Kuba, hlásný boskovického zámku (resp. hradu), odkazuje dvě kopy a 12 grošů k záduší a 30 grošů kostelu.¹¹⁴ Z dílčích detailů každého zápisu, které zde přirozeně nelze interpretovat celé, je jasně patrná nejen příkladná zbožnost uvedených testátorů, ale především praktičnost uvažování tehdejších lidí, kteří cítili jednak potřebu zajistit spásu své duše na věčné časy, jednak zanechat po sobě odkaz budoucím generacím (např. příspěvkem na opravy kostela, jehož podoba se pro ně stane jakýmsi budoucím zosobněním) a v neposlední řadě se tu promítá čistě pragmatická myšlenka investování peněz do potřebné věci sloužící jejich potomkům.

Na tomto místě alespoň tolik k tématu boskovického záduší, potažmo testamentární praxi úzce s tím související, a nyní se věnujme poslednímu předmětu studie, totiž postavení příslušníků jednotlivých konfesních skupin v rámci panství od sklonku 15. století do roku 1620. Protože mnohé bylo již řečeno výše, zvláště co se týče pozice katolíků i nejvíce zastoupených

¹⁰⁶ Tamtéž, f. 6r (nedatováno).

¹⁰⁷ Tamtéž, f. 77r (30. května 1531). Jde o odkaz panského pána Mikuláše, který daruje deset kop grošů špitálu.

¹⁰⁸ Tamtéž, f. 163v (15. července 1515).

¹⁰⁹ Tamtéž, f. 2r (9. března 1516).

¹¹⁰ Tamtéž, f. 171v (nedatováno).

¹¹¹ Tamtéž, f. 30r (7. ledna 1523).

¹¹² Tamtéž, f. 90r (nedatováno).

¹¹³ Tamtéž, f. 48r (16. října 1527).

¹¹⁴ Tamtéž, f. 98r (25. června 1535).

evangelických konfesí, které na Boskovicku tvořili příslušníci Augsburského vyznání a samozřejmě kališníci (či staroutraktivisté), pokusíme se nyní nahlédnout na působení dalších religiózních skupin, které se zde během dlouhotrvajícího období náboženské snášenlivosti vyskytly. Vyjma nezanedbatelného vlivu *Jednoty bratrské*, o níž byla již několikrát řeč výše a která zde postupně získala nejen podporu vrchnosti, ale i relativně silné postavení, nelze opomenout především existenci židovské komunity, což je jeden z nejdůležitějších kulturně-historických fenoménů v dějinách Boskovic.

Nebudeme zabíhat do podrobností, jelikož téma bylo již několikrát důkladně zpracováno,¹¹⁵ nicméně pro zajímavost si můžeme uvést alespoň ve stručnosti všechny zmínky o židovském obyvatelstvu dochované na stránkách nejstarší městské knihy. Tvoří je celkem sedm zápisů, z nichž jeden se vymyká tím, že sice obsahuje jméno příslušníka židovské skupiny, ten zde však figuruje pouze náhodou v roli vedlejší osoby. Hodnota záznamu spočívá ve zcela jiném ohledu: znění textu zcela uniklo pozornosti autorů zabývajících se dějinami židů v Boskovicích, a to navzdory tomu, že je pozoruhodný svým stářím, poněvadž se datuje již k roku 1519.¹¹⁶ Jde o rozsáhlou hrdelní kauzu ve věci potrestání zločinecké skupiny pod vedením jistého Tomana Breille, který byl i se spoluviníky dopaden počátkem jara 1519 a k jehož případu se dochovaly opisy korespondence mezi panem Ladislavem z Boskovic a úředníky v Moravské Třebové.¹¹⁷ Z výpovědi samotného Tomana se pak dozvídáme, že měli údajně kupovat falešné kostky u žida jménem Skalka, Ferthlova syna z Prostějova. Více podrobností zápis neuvádí vzhledem k rozsáhlosti kauzy, počtu společených osob a řadě okolních i vzdálenějších lokalit, kde k incidentům docházelo. V každém případě jde o nejstarší zmínku o člověku židovského původu ve zdejších pramenech, ačkoliv se nejedná přímo o místního obyvatele. Takový se jmenuje až roku 1539 též v nejstarší městské knize, kde narazíme na jméno jistého Vaňka žida.¹¹⁸ Proto se jako nejstarší zmínka o židech v Boskovicích uvádí až tento zápis. Další zprávy týkající se židovského obyvatelstva pocházejí vesměs až z druhé poloviny 16. století, konkrétně z období 60. let. Před-

¹¹⁵ K historii židovského obyvatelstva v Boskovicích od počátků až do moderní doby srov. zejména B r á n s k ý , Jaroslav: *Židé v Boskovicích*. Boskovice 1999 (zde i odkazy na prameny a další tematickou literaturu).

¹¹⁶ SOkA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 166v. Zápis není datován, nicméně z kontextu jasně vyplývá, že se tyto události odehrály okolo dubna 1519.

¹¹⁷ Tamtéž, f. 166r. Opisy tří listů datujících se od 16. března 1519 do 10. dubna téhož roku nechala pořídit městská rada. Srov. k tomu M u s i l o v á , I.: *Edice nejstarší městské knihy*, s. 326–329, kde je podána celá kauza včetně výpovědí.

¹¹⁸ SOkA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 122r. Srov. B r á n s k ý , J.: *Židé v Boskovicích*, s. 14.

tím se setkáváme pouze se dvěma zápisy, z nichž první byl pořízen roku 1542 a druhý 1544.¹¹⁹ V obojím případě se jedná o soukromoprávní pořízení ve věci majetkové a sirotčí agendy. Oproti tomu mladší zápisy z 60. let referují výhradně o trestních případech a značnou vypovídací hodnotu má především záznam *Vejpovědi mezi boskovskými a mezi židy* z roku 1565, kde se stanovují práva a povinnosti židovské komunity v Boskovicích dle nařízení vrchnosti a městské rady.¹²⁰ Co se týče agendy sporného soudnictví, informace získáme např. ze záznamu sporu o čest z roku 1565 mezi Petrem lazebníkem a židem Janem Novákem,¹²¹ anebo z kuriózního případu zločinu cizoložství žida Jakuba Pelhřimovského s jistou Annou z Boskovic, ženou nežidovského původu. Rychtář jménem pana Víta Edera ze Štiavnice pohání žida před brněnské právo a místní židovská obec se v zájmu zastavení procesu zaručuje za Jakubovu osobu a slibuje uhradit 300 zlatých vrchnosti.¹²² Ze všech svědectví je patrné, že postavení židovského etnika v tehdejší společnosti bylo nelehké, a ani Boskovice nejsou výjimkou. Ačkoli se ocitáme v období největší náboženské tolerance, jaká doposud zavládla, je nutno zdůraznit, že na židy se téměř nevztahovala. Faktem ovšem zůstává, že konkrétně v Boskovicích byli židé tradičně silně zastoupenou minoritou a v rámci možností i maximálně tolerováni. Zprávy o nich poté získáváme z mladších pramenů z průběhu 17. a 18. století, především ze zápisů městských a pozemkových knih.

Posledním náboženským směrem, který je v rámci studie nutno zmínit, ačkoli, jak se za okamžik přesvědčíme, nezanechal v Boskovicích žádné stopy, je v té době nově se konstituující vyznání novokřtěnců, jež vzniká na území dnešního Švýcarska ve 20. letech 16. století. Jako heretici se brzy dostávají do ilegality a vlivem pronásledování pronikají na jižní Moravu, kde poté v oblasti Mikulova působí jedna z odnoží hnutí, tzv. habáni (či toufaři) založení Balthazarem Hubmaierem, který byl později popraven. Z Tyrolska k nám následně proniká skupina novokřtěnců pod vedením Jakuba Huttera, podle něj zvaných hutterité, kteří se usadili ve Slavkově a Hustopečích. Novokřtění fungují na Moravě až do roku 1622, kdy byli definitivně vypovězeni ze země.¹²³ Předtím než začali být pronásledováni

¹¹⁹ SOKA Blansko, AM Boskovic, inv. č. 31, f. 136v (Vánoce 1542); f. 137r (nedatováno). V obou zápisech vystupuje žid jménem Eliáš.

¹²⁰ Tamtéž, f. 160v (3. června 1565), srov. blíže M u s i l o v á , I.: *Edice nejstarší městské knihy*, s. 315–316.

¹²¹ Tamtéž, f. 78r (14. listopadu 1565). Spor se končí urovnáním a pokutou šesti zlatých, které zaplatí žid.

¹²² Tamtéž, f. 88v (9. dubna 1567), srov. podrobněji M u s i l o v á , I.: *Edice nejstarší městské knihy*, s. 187–188.

¹²³ K novokřtěncům na území Moravy srov. zejména P á n e k , Jaroslav: *Společenské*

i zde, se jim ovšem nezřídka dostávalo podpory ze strany významných panských rodů, kterým přinášeli ekonomické výhody. Patřili k nim právě páni z Boskovic,¹²⁴ Pernštejnové, Žerotínové či svého času kardinál František z Dietrichštejna v Mikulově. V samotných Boskovicích se prozatím nepodařilo nalézt důkazy výskytu novokřtěnců v úředních pramenech, a to ani v podobě sekundárních zmínek či jiných zdrojů (nejbližší lokalitou s centrem jejich působení bylo Brno). Pokud by se podobné záznamy objevily a výskyt novokřtěnců se tím potvrdil, bylo by nesmírně zajímavé položit si otázku vztahu zmíněné konfesní menšiny se zdejšími příslušníky *Jednoty bratrské*, která, jak bylo řečeno, zaujímala v Boskovicích vcelku významné místo. Je známo, že tyto dvě skupiny stoupců radikální reformace měly mnoho výchozích bodů společných, co se týče pojetí víry.¹²⁵ Pozoruhodný může být i fakt, že zde v minulosti došlo k jistému omylu, totiž že i Boskovice byly považovány za jedno ze sídel novokřtěnecké komunity. Ve skutečnosti nešlo o Boskovice, ale o obec Letonice na Vyškovsku, která náležela k panství Václava Morkovského ze Zástřizl a v níž se na rozdíl od Boskovic novokřtění skutečně soustřeďovali. Podobných omylů však existuje mnohem více, už jen vzhledem k množství jimi osídlených lokalit na jižní Moravě, přičemž otázka jejich skutečného počtu zůstává dosud ne zcela objasněna.¹²⁶

* * *

Jak je dozajista patrné, není pochyb o tom, že vývoj náboženských poměrů na boskovickém panství, byť jde o relativně úzce vymezené teritorium, byl více než zajímavý a o nic méně barvitý. Na závěr si tedy sumarizuj-

a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů. ČCH 92/2, 1994, s. 242–255, v obecném kontextu P o j a r , M.: *Reformace a protireformace*, s. 57–58; M e z n í k , J.: *Tolerance na Moravě*, s. 77–83.

124 Tolerancí vůči novokřtěncům proslul zejména Václav Bučovický, otec posledního člena rodu Jana Šembery Černohorského z Boskovic. Skupiny novokřtěnců se poté usadily v Bučovicích a dalších okolních obcích, srov. D u f k o v á , K.: *Jan Šembera*, s. 116–120.

125 Problematice vzájemného vztahu těchto dvou náboženských hnutí včetně pokusů o jejich faktické sloučení věnoval zajímavou studii Z b í r a l , David: *Vztah a styky moravských novokřtěnců a Jednoty bratrské*. Dostupné z: <http://www.david-zbiral.cz/novokrijb.htm>, citováno 2014.

126 Blíže k tomuto tématu srov. P a j e r , Jiří: *Novokřtění v přiznávacích berních listech moravské šlechty*. ČMM 124/2, 2005, s. 451–463, k Letonicím viz s. 455. Autor poukazuje zejména na sporné případy obcí, u nichž se předpokládal výskyt novokřtěneckých rodin, a přináší souhrnné poznatky k jejich skutečnému počtu na jednotlivých panstvích.

me zjištěné poznatky, které lze poté zasadit do širšího kontextu politických, náboženských i kulturních dějin českých zemí v klíčovém období necelých dvou set let, jež představovaly zdoluhavý proces prudce se střídajících dynamických změn v životě zdejších poddaných i vládnoucí nobility.

Majitelé boskovického panství v předbělohorském období, ať už šlo o původní pány z Boskovic či příslušníky nástupných vládnoucích rodů Ederů ze Štiavnice a Morkovských ze Zástřizl, se vždy vyznačovali jistou náboženskou nejednotou. Boskovicové jako suverénní a bohatý šlechtický rod, disponující značným politickým vlivem, si mohli navíc dovolit otevřeně podporovat kontroverzní konfesijní směry, počínaje kališnictvím a tolerancí radikálních reformovaných církví a sekt konče. Zde je obzvláště důležité si připomenout angažovanost ve věci působení *Jednoty bratrské*. Obdobně se k věci stavěli i Zástřizlové, resp. do chvíle, kdy vlna rekatolizace nadobro ukončila veškeré intervence tohoto typu.

V Boskovicích byly postupně vystavěny dva kostely, jež podle potřeby sloužily vládnoucím konfesím od katolického vyznání přes utrakvismus až po německé luterství. Zřejmě starší je filiální kostelík Všech svatých v dnešní Havlíčkově ulici, k němuž máme první písemnou zmínku z roku 1505 v nejstarší městské knize (1484–1581). Díky ní se nám rovněž dochoval záznam o pravděpodobně utrakvistické správě k roku 1526. Další sakrální stavbou je farní kostel sv. Jakuba staršího, stojící na náměstí, původně gotická stavba dokončená roku 1679, k níž se váže i většina zbožných odkazů zdejších měšťanů.

Až do poloviny 15. století máme minimum informací týkajících se podrobnějších záležitostí zdejší církevní správy. Je však jisté, že páni z Boskovic patřili mezi podporovatele kališnictví na Moravě. Od 50. let s působením olomouckého biskupa Tase z Boskovic získáváme již více zpráv, nicméně stále spíše na úrovni celostátního církevně-politického dění (např. události spojené s volbou Jiřího z Poděbrad na český trůn a jeho mocenské soupeření se vzdorokrálem Matyášem Korvínem, jenž ovládl Moravu). Zlom nastává roku 1484, kdy byla založena nejstarší městská kniha, která nám napříště poskytne stěžejní údaje k dějinám města i každodennosti, církevní oblast nevyjímaje. Závěr jagellonské éry znamená pro boskovické panství nezadržitelné pronikání reformace, o čemž jsme opět z velké části informováni zdejšími prameny městské správy. Tak tu postupně zakořenilo především luterství a značný vliv získává i mnohem starší *Jednota bratrská*, obojí za podpory členů místního panstva. Období první poloviny 16. století se nese ve znamení značné konfesní nejednotnosti, otázka víry představuje složitou problematiku v životě vrchnosti i poddaných. K důležitým osobnostem výrazně zasahujícím do chodu zdejší správy (vč. církevní) se beze sporu řadí Kryštof z Boskovic a na Třebové, v pravém smyslu renesanční

šlechtic, který proslul svými dluhy, jež ho nakonec přinutily k prodeji panství, stejně jako k vojenským tažením proti Turkům do Uher. Pány z Boskovic pak na dvacet let vystřídal nově vládnoucí rod Ederů ze Štiavnice, aby byl již roku 1567 nahrazen erbem Morkovských ze Zástřízli, kteří drželi panství příštích sto dvacet let. Za jejich vlády dochází k obnově katolictví, poté co bylo celých 90 procent obyvatelstva evangelického vyznání.

Co se týče konfesní příslušnosti jednotlivých farností na panství i v přilehlém okolí, víme, že se často měnila, a navíc jsme bohužel značně omezeni nedostatkem pramenů. Jako jinde však platí, že dřívější utrakvistické fary přecházely do rukou luteránů, přičemž z 31 farností jich prokazatelně drželi nejméně 18.

Jednu z nejpodstatnějších informací tvoří zajisté jména duchovních osob, zjištěná na základě svědectví místních pramenů, v tomto případě městských knih. Podařilo se vyhledat celkem deset jmen v pamětní a sirotčí knize Boskovic z let 1484–1581, přičemž dvě patří bezpečně evangelickým kněžím, u ostatních se můžeme pouze dohadovat.

Fungování zádušní správy v městečku Boskovicích pozdně středověkého období je záležitost zasluhující podrobnější studii z důvodu komparace s prameny soudobých Letovic. Na tomto místě lze prozatím konstatovat, že náležela do kompetence města, a nyní zbývá vypátrat, jakou měrou se na její správě podílelo, resp. převzalo-li péči o zádušní agendu zcela, případně nakolik se do věci vkládala vrchnost jakožto původní vlastník patronátního práva vůči kostelu.

Se záduším úzce souvisí také testamentární praxe, k níž se nám na rozdíl od zádušních účtů zachoval dostatečný počet zmínek. Nejstarší městská kniha obsahuje celkem 44 samostatných záznamů kšaftů, z nichž plných 24 představuje mimo jiné i zbožné odkazy na kostel. Nejstarší se váže k roku 1491 a v převážné většině případů jsou odkazy určeny kostelu sv. Jakuba, menší podíl náleží ke Všem svatým a nalezneme i peníze určené na správu hřbitova.

Zvláštní oddíl studie je věnován konfesním menšinám, přesněji těm, které se výrazněji zapsaly do historie města, což byli v případě Boskovic jednoznačně židé. Odkdy se datuje jejich příchod, není známo, nicméně stali se nedílnou součástí města až do novověku. Během druhé světové války byla většina židovského obyvatelstva zavražděna, vrátilo se pouze malé procento těch, kteří přežili. I první zmínky o židech se nacházejí na stránkách nejstarší městské knihy, proto jsme se zde zaměřili právě na tyto záznamy, jichž napočítáme celkem sedm z let 1519, 1539, 1542, 1544 a 1565. Samozřejmě, že s postupujícím časem a množstvím pramenů počet zápisů, v nichž se objevují židé, narůstá. Na úplný závěr a víceméně pro zajímavost jsou ve stručnosti přiblíženy i osudy moravských novokřtěnců, kteří sice

v Boskovicích nikdy prokazatelně nepůsobili, avšak zastánce mezi zdejší vrchností nacházeli.

Nezbývá než dodat, že oblast náboženských vztahů vždy byla, je i bude do značné míry horkou půdou, tím více pak v době, v níž se ocitáme, kdy náboženství i politika splývaly a vzájemná nevraživost protichůdných stran často vedla až k tragickým důsledkům.

RELIGIÖSE VERHÄLTNISSE AUF DER BOSKOWITZER HERRSCHAFT IN DER VORWEIßENBERGISCHEN ZEIT NACH DEN ZEUGNISSEN DER ZEITGENÖSSISCHEN LOKALQUELLEN DER STADTVERWALTUNG

Die Studie beschäftigt sich mit der Entwicklung der religiösen Verhältnisse in der Untertanenstadt Boskowitz während der frühneuzeitlichen Periode von der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts bis 1620. Die Situation auf der Herrschaft wird im Kontext der allgemeinen Geschichte der Böhmisches Kronländer vorgestellt. Es ist die Zeit der religiösen Kämpfe, der Reformation und der harten Repressalien in ganz Europa. In Mähren gab es jene große Glaubensfreiheit, dank der unbegrenzten Ständemacht.

Die Herren von Boskowitz unterstützten die unkatholischen Konfessionen (z. B. Utraquismus, Brüderunität oder Luthertum) und beeinflussten beträchtlich die politische Geschichte Mährens. In Boskowitz herrschte (neben der katholischen Kirche) Utraquismus vor. Im 16. Jahrhundert siegten dort nach der Entstehung der Reformation das Luthertum und der Calvinismus. Zu der wichtigen religiösen Bewegung gehörte traditionell Brüderunität, deren Mitglieder eine finanzielle Unterstützung der Herren von Boskowitz hatten.

In Boskowitz gibt es zwei Kirchengebäude – die Pfarrkirche des heiligen Jakob des Älteren und die Filialkirche der Allerheiligen. Die Materialien des Pfarramts haben sich nicht erhalten, deshalb kann man die Informationen nur in den Stadt-, und Grundbüchern finden (z. B. das älteste Stadtbuch von Jahren 1484–1581 enthält sogar zehn Namen der Priester seit dem Jahr 1491). Die kirchenamtliche Verwaltung gehörte der Stadtkompetenz zu, ebenso wie in den anderen Lokalitäten der böhmischen Länder und des Reichsgebiets. Es ist möglich die Erwähnungen vom Kirchenamt auf den Seiten des ältesten Stadtbuchs zu finden, denn 44 Testamente der hiesigen Bürger wurden in diese Quelle eingeschrieben. Die Anzahl 24 von diesen Testamenten bilden Finanz-, und Sachgeschenke für die Kirchen. Es ist sehr schwierig eine konfessionelle Angehörigkeit der umliegenden Pfarren festzustellen, weil es oft geändert wurde.

Besonders bedeutend scheint hier die Frage des Vorkommens der religiösen Minderheiten zu sein. Seit dem Mittelalter lebte in Boskowitz eine zahlenmäßige jüdische Kommunität, die vom hiesigen Adel toleriert wurde. Die Stadtbücher informieren uns über jüdische Angelegenheiten seit dem Anfang des 16. Jahrhunderts. Im ältesten Stadtbuch befinden sich sieben Einträge von Jahren 1519–1565. Trotz der vereinzelt Annahmen wurde die Stadt Boskowitz niemals die Zuflucht der Wiedertäufer. Diese religiöse Bewegung wirkte nämlich im Dorf Letonice, das dem Herrn Václav Morkovský von Záštržl gehörte. Sie erfreuten sich also nur einer Unterstützung der konkreten Herren.

Die Besiegung des Ständeaufstands bedeutete faktisches Ende der Glaubensfreiheit in den böhmischen Ländern. Nach der Schlacht auf dem Weißen Berg begann die Zeit der

Rekatholisierung. Es handelte sich um einen langen Prozess, denn die evangelische Konfession erhielt sich nämlich auf vielen Herrschaften sehr lange. Im Fall der Stadt Boskowitz kam es zum Sieg der katholischen Kirche erst um die Mitte des 17. Jahrhunderts.